

Aki szavakkal festett

Néhány érdekesség a 130 éve született Szántó György íróról

Az aradiak a saját neves személyiségek között tartják számon, pedig máshol jött a világra. Köztudott, „aradiságát” úgy szerezte, hogy ebben a városban élve vált– a megvakult festőből–híres íróvá. (Az Aradon született nagyon tehetségek innen inkább elmenni szoktak).

A várost eleinte különösebben nem szerette, legalábbis így tűnik az olvasónak a **Fekete éveim** című önéletrajzi regénye első fejezeteiből. De a csoda, hogy rádöbbsent, szavakkal is lehet festeni, a Maros menti városban történt meg vele: *„Éreztem, hogy új ecsetet adott kezembe a sors (...) a monoton kattogású írógéppel (...), a zengő magyar nyelv bűbájos varázsával, szavaival, kifejező erejének végtelen skálájával”* – ezt is ő írja le önéletrajzi regényben.

Öröm, 1921

Aradon jelentek meg nyomtatásban– saját képei kiállításának jövedelméből és önzetlen baráti segítséggel– az első regényei is.

1893-ban a Felvidéken, Vágújhelyen született, de gyermek- és ifjúkorát már Lugoson töltötte, ahol édesapja ebben az időben tanárkodott, később az 1920-as évek elején úgy jut Aradra, hogy Szántó Zsigmond magyar-német szakos középiskolai tanárt idehelyezik. Az író az aradi származású Brandeis Adéllal (1900–1980) már itt köt 1921-ben házasságot.

1915-ig György úgy élte életét, mint ahogy a rendezett körülmények között élő értelmiségiek gyermekei szokták abban az időben Magyarországon: elvégzi a középiskolát, leérettségizik, egyetemre megy. Ő Budapesten, a műszaki egyetemen építészeti szakára iratkozik, de jár a Képzőművészeti Akadémiára is, rájön, hogy nem építész, festő akar lenni.

Ám akkor kitör a világháború, mint számos hozzá hasonló ifjú – a hazafiúi lelkesedés csapdájába esik, önkéntesként bevonul katonának 1915 májusában. A „kaland” nagyon hamar, decemberre véget ér: egy fejsérülés következtében elveszíti jobb szemét, hősiességét elismerésül nagy ezüst érdemrenddel tüntetik ki, és leszerelik. Egyelőre nem érzi a helyzetét tragikusnak, hiszen jól lehet látni félszemmel is, nagy lendülettel veti bele magát a festészetbe. Pesten, Bécsben, Münchenben tanul, majd 1920-tól Kolozsváron az ottani román opera jelmez- és díszlettervezőjeként áll munkába, de közben szinte éjjel-nappal festi újabb és újabb képeit, bár romlik a látása a bal szemére is.

A házasságkötés után indulnak el Adéllal külföldre, többek között az osztrák fővárosba, hogy újabb gyógykezelésekkel próbálkozzanak. Még mindig bizakodik, lelki válságát mutatják az ekkor festett képek szörnyekkel küszködő mitikus hősei.

1924-et írnak, mikor kezelőorvosa közli vele, hogy nincs értelme tovább folytatni a kezelést, utazzék haza. Ez tudatosítja benne, hogy festő-élete véget ért. Festményeitől az önéletrajzi regényében egy különlegesen megrendítő

képpel búcsúzik: „*a képek tüzeltek, hangtalanul énekeltek, nyújtóztak és megvonaglottak felém.*”

Életrajzírói többsége a képzőművészeti alkotásaival nem foglalkozik, talán azért nem, mert a mai kor számára nagyon kevés maradt meg az életművét kitevő (egyesek szerint) mintegy 300 munkából. A saját tulajdonában levő alkotások a második világháború idején semmisültek meg, mikor aradi házuk (Sebastian Tekelja), ma Piața Catedralei 5. szám alatt) 1944-ben kigyulladt. *A tűz után „látogatók jöttek, szánakoztak udvariasságból. Nem is figyeltem frázisaikra. Most sorakoztattam csak fel emlékezetemben, mit pusztított el itt az angol gyújtóbomba (...) a festményeim, vagy száz darab olajfestmény, akvarell, színes ceruza, tusrajz, rézkarc. Ezeket egy szálíg eltüntette a bomba gyújtóanyaga (...). Adél, aki gondolatban együtt szülte velem képeimet, mint ahogy könyveimet, úgy állott ott némán, mint Niobé, aki sorra végigszenvedi gyermekei halálát.”* (PIM Kézirattár, V. 5790/207, 307–308.)

Szakemberek írják, hogy nem egy műve a magyar avantgárd kiemelkedő alkotásainak sorába tartozik. Talán kevesen tudják, hogy megmaradt képei közül talán művészileg a legértékesebb az 1921-ben készült **Öröm** című 110 x 160 cm nagyságú olajfestmény, amely témájában az ő megfogalmazása szerint is Beethoven IX. szimfóniájával rokonítható. Lelkileg szoros rokonságban érzi magát a zeneszerzővel, élethelyzetük hasonló. Készít róla egy rézkarcot is **Kereszt-re feszített Beethoven** címmel, amely eljutott Romain Rolland-hoz is, aki válaszelevelében (Villeneuve, 1921. okt. 8.) üzenté, hogy „a szellem sohasem vak”, s elismerően szólt „e hősi lélek fájdalmát” kifejező alkotásról. (Csak érdekességképpen: a világhálón megtaláltam az Öröm című képének 2017-es árverési hirdetését, amelyet a Kieselbach Galéria tett közzé. Eszerint a mű becslési értéke 50 és 80 millió forint között mozog.)

Úgy dönt, hogy visszatérve Aradra, nem hajlandó a vakok életét élni, gyermekkorától kezdve irtózott tőlük– írja a már többször idézett önéletrajzi könyvében. (Egy 1956-ból származó levél azt bizonyítja, hogy még 35, teljes vakságban töltött év után sem zárja ki a gyógyulás lehetőségét: segítséget kér a kiváló debreceni szemészprofesszortól, Kettesy Aladártól).

Tekintete tiszta, nem hord fekete szemüveget, Adállal szórakozóhelyekre, társaságba járnak, viselkedésén alig vevődik észre, hogy nem lát. Később nagy örömeire szolgál a technika ebben az időben népszerűsödő új találmánya, a rádió, amely által nemcsak zenéhez, de információkhoz is juthat pont olyan szinten, mint a látók. (Budapestről már 1925-ben rádióadást sugároztak.)

Nem foglalkozik a Braille-írással, tüneményes gyorsan megtanulja az írógépet használni, aztán egész nap veri a billentyűket, környezete, főként Adél és édesapja biztatására elsősorban prózai művek írásába kezd, s nem is hagyja abba az alkotást élete végéig. *„Látó szeme”* Adél, aki mindent felolvas, amire írás közben szüksége van. *„Az ő szemein át, néhány szó közvetítésével felittam mindent, és követtem a képzőművészeti irányzatokat (...), írói éveimben teljesen szavakra tudta transzponálni magát fejezetekre és regényrészletekre. Aki javította és másolta kézirataimat, összeszedte az évszámokat és adatokat, de tudott pezsgőzni is velem hajnalig, tudott táncolni és dalolni egy vak ember mellett. Dehogyan mellette, a lelkében, a lelke legbelsejében.”*

Később bensőséges lelki kapcsolatukról így vall: *„őt én tanítottam meg látni, szemeket neveltem magamnak benne. Azelőtt elment a vizuális dolgok mellett, az én festményeimben át érkezett a vizuális életformák belső lényegéhez. Most pedig ő kötött össze a külvilággal, néhány szóval meg tudta tenni, amikor érdemes volt. Ki érthette meg ezt? (...). Mit tudtak az emberek a mi titkos szavainkról, jeleinkről? Nem tudtak követni bennünket a mi igazi világunk-*

ba, mely számukra labirintus volt, a mi számunkra mesék erdeje, virágoskert és napsütötte rét.”

Az írásom elején említett első regény, a **Sebastianus útja elvégeztetett** 1924-ben jelent meg Aradon, majd ezt követte a **Kék lovas** című novellagyűjteménye. Ezekben az avantgárd útján halad, ugyanúgy ahogy eddig a festészetben. A művészet két ága egyelőre még szinte egyformán fontos a számára, a kettő egészen sajátos ötvözete a Perizkop című, általa szerkesztett nagyon színvonalas művészeti folyóirat, amely 1925/26-ban jelent meg Aradon, s bár rövid életű, jelentősége rendkívüli, ez hozza be Erdélybe a modern művészetet.

Aradi évei idején bekapcsolódik a helyi Kölcsey Egyesület munkájába, de kapcsolatokat tartott más irodalmi szerveződésekkel is, 1929-től tagja lesz a Helikonnak, a Kemény Zsigmond Társaságnak, majd a PEN Club 1932-ben megalakított magyar alosztályának.

Közben rengeteget dolgozik, írói pályájának 37 éve alatt, 1961-ig majdnem 40 regénye születik, de emellett ír novellát, esszét, kritikát. Drámáját, a Kun Lászlóról szóló **Sátoros királyt** 1936 novemberében a pesti Nemzeti Színház mutatja be.

Regényeinek tematikája rendkívül szerteágazó. Íme csak néhány cím a műveiből: a tatárjárást idéző **Bábel tornya** (1926); a 20. század elejének híres kémnőjéről szóló **Mata Hari** (1928); a Shakespeare-kortárs, Marlow alakját bemutató **A földgömb** (1928); a Kőrösi Csoma Sándort alakját idéző **A bölcső** (1929); a Benvenuto Cellini korát idéző **Meléte** (1938).

Saját jelenéről szól 1927-re elkészült, de könyvként nyomtatásban csak 1960-ban kiadott **Ötszínű ember**, melynek cselekménye váltakozó színhelyeken: Párizs (Az egyén), London (Az osztály), Tokió (A nemzet), Moszkva (Az em-

beriség), New York (A harc), benne japán mérnök, Nisi életútján át a két világháború közötti időszak politikai és hétköznapi valóságát igyekszik megrajzolni.

Életművének talán legértékesebb darabjai: a cremonai hegedűs, illetve az ő egyik hegedűjének történetét végig követő **Stradivari** (1933) című regény, illetve a két önéletrajzi műve (**Fekete éveim** /1934/, **Öt fekete holló** /1943/).

Gyakorlatilag 1947-ig van Adéllal együtt állandó lakhelyük a Maros menti városban. Innen az anyaországba települnek, ahol szívesen fogadják, s ő is alkalmazkodik. Mikor az ötvenes évek politikai légköre nem tűri az „átkos múltat”idéző műveket, áttér a rendszer igényeinek megfelelő tematikájú, hangnemmű ifjúsági regények írására, amelyek igen sikeresek lesznek, ezt követően élete végéig alig ír egyebet. Közülük egyik-másik ma is népszerű, ilyen például a kuruc kort idéző **Esze Tamás talpasai**. Főként ezekért kap 1959-ben József Attila díjat. Ennek köszönhetően sorolták sokáig az ifjúsági regényírók közé.

Hatalmas életművének megítélése máig nem egységes. Aki dicséri, az művei káprázatos színpompáját értékeli, szerintük a szerző ábrázolásában „tovább él” az egykori festő, akinek „belső látása” sokkal színesebb a valóságnál. Illés Endre erről így ír: „*A fény és az árnyék ragyogó képei. Néha úgy szökkennek fel a szavai s a színei, mint a tűzijáték szikrázása*”. Aki bírálja, azok főként azt kifogásolják, hogy nagyon változatos, gazdag tematikájú műveiben sokszor a háttérismeretek hiányosságait a képzeletével pótolta. (A Mata Hariról írta az egyik kortárs kritikus, hogy ebben orgiát tartanak tárgyi tévedések.)

Sokáig az elfelejtett írók sorába tartozott, de napjainkban mintha kultusza újraéledne, művei újra közforgalomba kerülnek reprint kiadásban. (Az eddig közel 30 kiadást megért Stradivarit újra 2006-ben adta ki a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó), s ezekkel a kritikusok, irodalomtörténészek ismét foglalkoz-

nak. Születése 125. évfordulója alkalmából 2018-ban Marosvécsen is emlékeztek rá (Aradi vonatkozásban Berecz Gábor olvasott fel róla megemlékezést.)

Nem tudom, hogy a mai olvasót leköti-e még Szántó György szerteágazó, színes „egykori fantasy” világa, de aki eddig nem tette meg, annak feltétlenül ajánlom önéletrajzi regényeinek elolvasását.

Könyvészet

Hegedűs Géza, A magyar irodalom arcképcsarnoka

Komáromi Csaba, Háború-s-ok(k), Holmi, 2004

Pomogáts Béla, Történelmi Tablók mestere, 2011

Szántó György: Fekete éveim Öt fekete holló 1982. Bukarest

Piroska Katalin

Szövétnék, 2023. december